

श्रीः

पंचमहायज्ञविधिः

(१६४ सं०) ३३

नित्यकर्मभाटे अति उपयोगी शास्त्रीय ग्रंथ.

रचनार

शास्त्री अंबाशंकर कल्याणजी शुक्ल.

प्रसिद्धकर्ता

(वलसाड सनातनधर्मसभा.)

(आ ग्रंथनुं स्वामित्व कर्ताये पोताना स्वाधी-
नमां राष्ट्रियुं छे)

मुंय्य,

“निर्णयसागर” प्रेसमां छाप्युं

संवत् १९६२. शाके १८२८.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કૌપીરાઈટ-સંગ્રહ
૧૪૬૧

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગજગતી કોપીરાષ્ટ્રિ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૫૬૧

વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ પંચ મહાયજ્ઞવિદિ

વિષય પર : ૪૬૪

॥ पंचमहायज्ञः ॥

श्रीगणेशाय नमः ॥

स्वाध्यायेन व्रतैर्होमैस्त्रैविद्येनेज्यया सुतैः
महायज्ञैश्च यज्ञैश्च ब्राह्मीयं क्रियते तनुः

मनु. अ. २.

ग्राह्याणां द्विजमात्रे वेदाध्ययनं કરવાથી (વ્રતૈઃ) મધુમાંસાદિ વર્ણત પદાર્થવાળા નિયંમોવડે (હોમૈઃ) સાયં પ્રાતઃ હોમ અથવા સાવિત્રચરુહોમવડે (ત્રૈવિદ્યેનેજ્યયા) ઉત્તમ વ્રત વિશેષે કરી તેમજ દેવતા ઋષિઓ અને પિતરોને પૂજન તથા શ્રાદ્ધાદિક્રિયાથી પ્રસન્ન કરી. (સુતૈઃ) ગૃહસ્થાશ્રમમાં નિયમિત રહી પ્રજા ઉત્પન્ન કરીને, (મહાયજ્ઞૈઃ) સંધ્યાતર્પણ પૂજન બલિ વિગેરે આગળ બતાવેલા અનુક્રમથી પંચમહાયજ્ઞ કરી. (યજ્ઞૈઃ) જ્યોતિષોમાદિ મહાયાગોવડે (બ્રાહ્મી) બ્રહ્મપ્રાપ્તિયોગ્યા બ્રહ્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત થવામાં (ઇયં તનુઃ) આ દેહ સાદૃશ્ય ગણાય છે. માટે દ્વિલેએ ઉપર દર્શાવ્યા પ્રમાણે સંપૂર્ણ ક્રિયા શાસ્ત્રાધારેજ થાયછે એમ માની નીચે બતાવેલા પંચમહાયજ્ઞ વિધિનું સેવન અવશ્ય કરવું જોઈએ.

(સંધ્યા શબ્દનો અર્થ.)

अहोरात्रस्य यः संधिःसूर्यनक्षत्रवर्जितः॥
सा तु संध्या समाख्याता मुनिभिस्तत्त्वदर्शिभिः

દિવસ અને રાત્રિનો જે સંધિ થવાનો સમય હોય છે. તથા જેમાં સૂર્ય તથા નક્ષત્ર તારાઓનું સ્પષ્ટ રીતે દર્શન થતું નથી તે સમયને તત્વવેત્તા મહાત્મા મુનિઓએ સંધ્યા કહ્યો છે.

સંધ્યા કરવાથી શું ફળ થાય છે.

અત્રિ:

સંધ્યામુપાસતે યે તુ સતતં શંસિતવ્રતાઃ ॥

વિધૂતપાપાસ્તે યાંતિ બ્રહ્મલોકં સનાતનમ્ ॥

જેઓ પોતાના નિયમમાં રહીને દરરોજ સંધ્યોપાસના કરે છે. તેઓ પોતાનાં પાપોને દૂર કરી સનાતન અવિનાશિ બ્રહ્મલોકમાં જાય છે.

તેમજ યાજ્ઞવલ્ક્ય ઋષિએ પણ કહ્યું છે કે જેઓ ન કરવાનાં કામો કરવાથી પોતાના પાપમાં પરિપક્વ થયેલા છે તેઓને પણ પવિત્ર કરવામાં બ્રહ્માએ જગત્ રચ્યું તે સમયે તેના કર્મ સાથે સંધ્યા રચી હતી. રાત્રી તથા દિવસમાં અજાણપણે કરેલાં પાપને સંધ્યા મટાડે છે.

સંધ્યા ન કરવાથી થતા દોષો.

સંધ્યા યેન ન વિજ્ઞાતા સંધ્યા યેનાનુપાસિતા ॥

જીવમાનો ભવેચ્છૂદ્રો મૃતઃ શ્વા ચાભિજાયતે ॥

સંધ્યા જેણે જાણી નથી. તેમ જાણીને જેણે કરી નથી. તે જીવતાં છતાં શૂદ્રના જેવો સમજવો. એટલે પોતાના તેજને તથા જાતિને કલંક લગાડવા જેવો થાય છે. અને મરણ પામ્યા પછી પશુયોનિ જેવા કે કૂતરાની જાતિમાં ઉત્પન્ન થાય છે. તેમજ સંધ્યા કર્યા શિવાય બીજાં કર્મનો આરંભ કરે છે તો તે કર્મનું ફલ મળતું નથી. તેમ પોતે

અશુદ્ધ ગણાય છે. માટે સંધ્યાની આવશ્યકતાની જરૂર છે. આ પંચમહાયજ્ઞ સંબંધી અનેક પ્રમાણો છે પરંતુ જેમ અને તેમ મનુષ્યની પ્રવૃત્તિ સત્કર્મમાં રહે એટલા માટે આગળ પ્રયોગ દર્શાવું છું.

(સંધ્યાપ્રયોગઃ)

પ્રથમ શુદ્ધ સ્નાન કરી ધોયલું વસ્ત્ર પેહેરી પૂર્વ દિશા-તરફ મુખ કરી આસનપર બેસી નીચે લખેલા મંત્રવડે ભસ્મ ધારણ કરવી.

ૐ ત્ર્યાયુષંજમદગ્નેઃ—લલાટે (કપાલે) ૐ કશ્યપસ્ય ત્ર્યાયુષંગ્રીવાયાં (ગલે) ૐયદેવેષુત્ર્યાયુષં—દક્ષિણાંસે(બલે)
ૐ તન્નોઅસ્તુત્ર્યાયુષં—હૃદયે (છાતીએ)

ઉપર પ્રમાણે ભસ્મ ધારણ કર્યા બાદ નીચેના મંત્રથી ત્રણવાર આચમન કરવું.

ૐ કૈશવાય નમઃસ્વાહા । ૐ નારાયણાય નમઃસ્વાહા । ૐ માધવાય નમઃસ્વાહા ॥ ૐ ગોવિંદાય નમઃતિ હસ્તંપ્રક્ષાલ્ય ॥

(શિખાવન્ધનમ્)

ૐ ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ ૐ તત્સવિતુર્વરેણ્યં ભર્ગોદેવસ્યધીમહિ ॥ ધિયોયોનઃપ્રચોદયાત્ ॥

ઉપરનો મંત્ર ભણી શિખા બાંધવી. પછી નીચે લખેલા મંત્રવડે ત્રણ વાર પ્રાણાયામ કરવો.

ૐ ભૂઃ ૐ ભુવઃ ૐ સ્વઃ ૐ મહઃ ૐ જનઃ
ૐ તપઃ ૐ સત્યં ૐ તત્સવિતુર્વરેણ્યં ભર્ગોદે-

વસ્યધીમહિ ॥ ધિયોયોનઃ પ્રચોદયાત્ ૐ આ-
પોજ્યોતી રસોમૃતં બ્રહ્મભૂર્ભુવઃસ્વરોમ

નીચેના મંત્રોથી શરીરને સ્પર્શ (ન્યાસ) કરવો.

(ન્યાસાઃ)

ૐ વાઙ્મઆસ્યેડસ્તુ (મુખને સ્પર્શ કરવો)

ૐ નસોર્મે પ્રાણોડસ્તુ (નાકને ")

ૐ અક્ષ્ણોર્મે ચક્ષુરસ્તુ (આંખને ")

ૐ કર્ણયોર્મે શ્રોત્રમસ્તુ (કાનને ")

ૐ બાહ્વોર્મે બલમસ્તુ (બંને બાહુને ")

ૐ ઊર્વોર્મે ઓજોડસ્તુ (બંને જંઘાને)

ૐ અરિષ્ટાનિ મેડગાનિ તનૂસ્તન્વામેસહસંતુ

(આખા શરીરને)

(પછી માસ, પક્ષ, તિથિ, વારનું અનુક્રમે ઉચ્ચારણુ કરીને સંકલ્પ કરવો.)

અદ્યેત્યાદિ૦ મમોપાત્તદુરિતક્ષયાર્થે (પ્રાતઃ) સંધ્યોપાસનમહં કરિષ્યે

આ પ્રમાણે પ્રાતઃ મધ્યાન્હ, અને સાયં, એવો સમયે સમયે સંકલ્પ કરવો. બાદ નીચેના ત્રણ મંત્રો વડે માર્જન કરવું.

(માર્જનમ્)

ૐ આપોહિષ્ઠામયોભુવસ્તાનઋર્જેદધાતન ॥

મહેરણાયચક્ષ્ણસે ॥ ૧ ॥

ૐ યોવઃ શિવતમોરસસ્તસ્યભાજયતેહનઃ ॥

ઉશતીરિવમાતરઃ ॥

ॐ તસ્માઅરંગમામવોયસ્યક્ષયાયજિન્વથ ॥
આપોજનયથાચનઃ ॥

(અઘમર્ષણં)

(જમણા હાથમાં જલ લઈ સુંઘીને ડાબી બાજુપર નીચેનો મંત્ર લણીને પૂંકી દેવું)

ॐ દ્રુપદાદિવસુમુચાનઃસ્વિન્નઃસ્નાતોમલાદિવ
પૂતંપવિત્રેણેવાજ્યમાપઃશુંઘંતુમૈનસઃ ॥

ત્યાર બાદ નીચેના મંત્રથી સૂર્યનારાયણને ગંધ-
પુષ્પ અક્ષત તથા જલવડે ત્રણવાર અર્ધ્ય કરવા.

(અર્ધ્યપ્રદાનં)

ॐ ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ ॐ તત્સવિતુર્વરેણ્યંભર્ગોદેવસ્ય
ધીમહિ ॥ ધિયોયોનઃપ્રચોદયાત્ ॥

બ્રહ્મસ્વરૂપિણે સૂર્યનારાયણાય નમઃઇદં અર્ધ્યં
દત્તંનમમ ॥

કદાચિત્ કાલાતિક્રમ થયો હોય તો નીચેના મંત્રથી
ચોથો અર્ધ્ય આપવો.

ॐ આકૃષ્ણેનરજસાવર્તમાનો

નિવેશયન્નમૃતંમર્ત્યંચ ॥

હિરણ્યયેનસવિતારથેના

દેવોયાતિભુવનાનિપશ્યન્ ॥

ત્યાર બાદ બંને હાથમાં ગંધપુષ્પ લઈ ઉચ્ચા હાથ કરી સૂર્યનારાયણ સન્મુખ નીચેના ૪ મંત્રોવડે સ્તુતિ કરવી.

(ઉપસ્થાનમ્)

ૐ ઉદ્વયંતમસસ્પરિસ્વઃપશ્યંતઉત્તરમ્ ॥

દેવંદેવત્રાસૂર્યમગન્મજ્યોતિરુત્તમમ્ ॥ ૧ ॥

ૐ ઉદુત્યંજાતવેદસંદેવંવહંતિકેતવઃ ॥

દશેવિશ્વાયસૂર્યમ્ ॥ ૨ ॥

ૐ ચિત્રંદેવાનામુદગાદનીકં

ચક્ષુર્મિત્રસ્યવરુણસ્યાન્નેઃ ॥

આપ્રાદ્યાવાપૃથિવીઅંતરિક્ષઃ

સૂર્યઆત્માજગતસ્તસ્થુષશ્ચ ॥ ૩ ॥

ૐ તચ્ચક્ષુર્દેવહિતંપુરસ્તાચ્છુક્રમુચ્ચરત્ ॥

પશ્યેમશરદઃશતંજીવેમશરદઃશતઃ

શૃણુયામશરદઃશતંપ્રબ્રવામશરદઃશતમદીનાઃ

સ્યામશરદઃશતંભૂયશ્ચશરદઃશતાત્ ॥ ૪ ॥

આ પ્રમાણે ચાર મંત્રો લાગ્યા બાદ ગંધ પુષ્પ સૂર્યનારાયણને ચઢાવી દેવાં બાદ ગાયત્રી જપ માટે ધ્યાન કરવું.

ૐ તેજોસિ શુક્રમસ્યમૃતમસિ ધામનામાસિ

પ્રિયંદેવાનામનાધૃષ્ટંદેવયજનમસિ ॥

(ગાયત્રીજપઃ)

ૐ ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ ૐ તત્સવિતુર્વરેણ્યં

ભર્ગોદેવસ્યધીમહિ ॥

ધિયોયોનઃપ્રચોદયાત્ ॥

ઉપરના મંત્રવડે યથાશક્તિ જપ કરવો. જપનિવેદનં.

ૐ દેવાગાતુવિદોગાતુંવિત્વાગાતુમિત ॥

મનસસ્પતઙ્મંદેવચક્ષ્ણસ્વાહાવાતેધાઃ ॥

(સંકલ્પઃ)

અનેન યથાશક્ત્યા (પ્રાતઃ) સંધ્યોપાસનેન

તત્સત્ પરમેશ્વરઃ પ્રીયતાં નમમ ॥

પછી ભસ્મનો ત્યાગ કરી. તિલક ધારણ કરવું. ઉપર દર્શાવ્યાપ્રમાણે સંધ્યા કરવાથી પોતાના ચિત્તની શુદ્ધિ થાય છે. તથા જ્ઞાન પ્રાપ્ત થઈ પછી મોક્ષગતિ મળે છે.

૨ (દેવતાપૂજનમ્)

કાત્યાયનઃ—

આદિત્યં ગણનાથં ચ દેવીં રુદ્રં ચ કેશવમ્ ॥

પંચદૈવત્યમિત્યુક્તં સર્વકર્મસુ યોજયેત્ ॥

સૂર્ય, ગણપતિ, દેવી, શંકર, વિષ્ણુ આપ્રમાણે પંચાયતનમાં પાંચ દેવતાઓનું દરરોજ પૂજન કરવું કારણ કે એ પાંચે દેવતાઓ પંચ મહાભૂતના કારણ છે તથા સર્વ સુખના આપનારા એજ છે માટે પાંચે દેવતામાં અભેદ બુદ્ધિ રાખી દરેક ગ્રાહ્યણો તથા સદ્ગૃહસ્થે પૂજન કરવા તત્પર રહેવું.

પંચાયતન દેવતામાં પોતાના કુલાચાર તથા ઇષ્ટ ભાવ પ્રમાણે દરએકને પૂજન કરવાની રીતિ—

૧ ગણપતિપંચાયતન—પ્રમુખ હોય તો મધ્યમાં ગણપતિ, ઇશાનમાં વિષ્ણુ; અગ્નિકોણમાં શંકર, નૈર્ઋત્યમાં સૂર્ય અને વાયુ કોણમાં દેવી. આપ્રમાણે ગણપતિ પંચાયતનમાં દેવતાસ્થાપન કરવું.

૨ શિવપંચાયતન—પ્રમુખ હોય તો મધ્યભાગમાં શંકર, ઇશાનમાં વિષ્ણુ, અગ્નિમાં સૂર્ય, નૈર્ઋત્યમાં ગણપતિ, અને વાયુ કોણમાં દેવીનું સ્થાપન કરવું.

૩ વિષ્ણુપંચાયતન—પ્રમુખ હોય તો મધ્યમાં વિષ્ણુ ઇશાનમાં શંકર, અગ્નિકોણમાં ગણપતિ, નૈર્ઋત્યમાં સૂર્ય. અને વાયુ કોણમાં દેવીનું સ્થાપન કરવું.

૪ દેવીપંચાયતન—દેવીપંચાયતનના પ્રમુખપણામાં મધ્યમાં દેવી, ઇશાનમાં વિષ્ણુ, અગ્નિકોણમાં શંકર, નૈર્ઋત્યમાં ગણપતિ તથા વાયુ કોણમાં સૂર્યની સ્થાપના કરવી.

૫ સૂર્યપંચાયતન—જ્યારે સૂર્યને પ્રમુખપણું હોય ત્યારે મધ્યમાં સૂર્ય, ઇશાનમાં શંકર, તથા અગ્નિકોણમાં ગણપતિ, અને નૈર્ઋત્યમાં વિષ્ણુ તથા વાયુકોણમાં દેવીનું સ્થાપન કરવું.

ઉપર દર્શાવ્યાપ્રમાણે જેને જે દેવતા વિશેષ ઇષ્ટતમ હોય તે પ્રમાણે પંચાયતનદેવતાનું પૂજન કરવું. પરંતુ સર્વ દેવતા અભેદરૂપ છે એમ માનવું. કારણ કે વેદમાં તથા ધર્મશાસ્ત્રના ગ્રંથોમાં દેવતા પૂજનનો વિશેષ મહિમા બતાવેલો છે.

સ્વયં યજતિ ચેદેવં ઉત્તમા સોદરાત્મજૈઃ ॥

મધ્યમા યા યજેત્ ભૃત્યૈરધમા યાજનક્રિયા ॥

**ધર્માર્જિતધનક્રીતૈર્યઃ કુર્યાત કેશવાર્ચનં
ઉદ્ધરેત્સ્વેન સહિતાન્ દશ પૂર્વાન્ દશાપરાન્ ॥**

પોતેજ પુત્રો તથા ભાઈ ભાંડુ સહિત પૂજન કરે છે તો ઉત્તમ કહેવાય છે. પોતે અશક્ત હોવાથી તથા કારણસર ખીજ (ભૂત્યવર્ગ) પાસે પૂજન કરાવવામાં આવે છે તે મધ્યમ કહેવાય છે. અને પોતેજ પારકાંને ઘેરે જઈ સ્વાર્થ માટે ધન લઈ પૂજન કરે છે તે અધમ પૂજન કહેવાય છે.

કારણ કે ધર્મથી મેળવેલા ધનનો મુખ્ય લાભ તો એજ છે કે પ્રભુપ્રીત્યર્થ સત્કર્મમાં ખરચેલા દ્રવ્યથી પોતાના દશ પૂર્વજો તથા થનારી દશ પેઢી અને પોતે મળીને એકંદર એકવીશ પેઢીનો ઉદ્ધાર (પાવન) થાય છે.

ઉપર દર્શાવ્યાપ્રમાણે જેઓ વરતતા નથી એટલે કેાઈપણ દેવતામાં આસ્તિકબુદ્ધિ પ્રમાણે જેઓ વરતતા નથી તેની તેટલી પેઢી (વંશ) ધીમે ધીમે નીચે થતી જાય છે. માટે દરરોજ પંચાયતન દેવતાનું પૂજન શ્રદ્ધાપૂર્વક કરવું.

(ષોડશોપચારપૂજાક્રમઃ)

**આચમ્ય પ્રાણાનાયમ્ય ॥ શ્રીમન્મહાગણાધિ
પતયે નમઃ ॥ સુમુખશ્ચૈકદંતશ્ચ કપિલો ગજક-
ર્ણકઃ ॥ લંબોદરશ્ચ વિકટો વિઘ્નનાશો ગ-
ણાધિપઃ ॥**

(સંકલ્પઃ)

અદ્યેત્યાદિ૦ મમ શ્રુતિસ્મૃતિ પુરાણોક્તફલ-

પ્રાપ્ત્યર્થે ષોડશોપચારૈઃ અમુકપંચાયતન
દેવતાપૂજનમહં કરિષ્યે ॥

તત્રાદૌ કલશસ્યવરુણપૂજનમ, શંખઘંટા-
ર્ચનં કરિષ્યે ॥

ઉપર પ્રમાણે સંકલ્પ કર્યાબાદ ઐતત્વાયામીતિ૦ વરુણં
સંપૂજ્ય૦ શંખ અને ઘંટાનું પૂજન કરવું.

ૐ અગ્નિર્ઋષિઃ પવમાનઃ પાંચજન્યઃ પુરોહિતઃ ॥ તમીમ-
હેમહાગયં ॥ આ મંત્રથી પાંચજન્ય (શંખ)નું પૂજન કરવું.

(આવાહનં)

ૐ સહસ્રશીર્ષાપુરુષઃસહસ્રાક્ષઃસહસ્રપાત્ ॥

સભૂમિઃસર્વતસ્પૃત્વાત્યતિષ્ઠદ્દશાંગુલમ્ ॥

ૐ ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ શ્રી અમુકપંચાયતનદેવતા-
ભ્યોનમઃ આવાહનપૂર્વકં ધ્યાયામિ ॥ ૧ ॥

ગણનાંત્વા૦ મંત્રથી ગણપતિનું । નમઃ શંભવાય૦
મંત્રથી શંકરનું । इदं વિष्ણુ૦ મંત્રથી વિષ્ણુનું । અંબે૦
મંત્રથી દેવીનું. આકૃષ્ણેન૦ મંત્રથી સૂર્યનું ધ્યાન કરવું.
આ પ્રમાણે પંચાયતન દેવતાઓનું ધ્યાન કર્યા બાદ નીચે-
પ્રમાણે સર્વનું એક તંત્રથી પૂજન કરવું.

(આસનં)

ૐ પુરુષએવેદઃસર્વે યજ્ઞતંયચ્ચભાવ્યમ્ ॥

ઉતામૃતત્વસ્યેશાનોષદન્નેનાતિરોહતિ ॥

ૐ ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ શ્રીઅમુકપંચાયતનદેવતા-
ભ્યોનમઃ આસનં (પુષ્પં) સમર્પયામિ ॥૨॥

(पाद्यं)

ॐ एतावानस्यमहिमातो ज्यायांश्चपूरुषः ॥
 पादोऽस्यविश्वाभूतानि त्रिपादस्यामृतं दिवि ॥
 ॐ भूर्भुवः स्वः श्री अमुक पंचा० देवताभ्यो-
 नमः पाद्यं सम० ॥ ३ ॥

(अर्घ्यं)

ॐ त्रिपादूर्ध्व उदैत्पुरुषः पादोस्येहाभवत्पुनः ।
 ततो विष्वङ् व्यक्रामत्साशनानशनेऽभि ॥
 ॐ भूर्भुवः स्वः श्री अमुकपं० दे० नमः अर्घ्य-
 समर्पयामि ॥ ४ ॥

(आचमनीयं)

ॐ ततो विराडजायत विराजोऽधिपूरुषः ॥
 सजातो अत्यरिच्यत पश्चाद्भूमिमथोपुरः ॥
 ॐ भूर्भुवः स्वः श्रीः अमुकपं० दे० नमः आ-
 चमनीयं स० ॥ ५ ॥

(पंचामृतस्नानं)

ॐ पंचनद्यः सरस्वतीमपियंतिसस्रोतसः ॥
 सरस्वतीतु पंचधा सोदेशेऽभवत्सरित् ॥
 ॐ भूर्भुवः स्वः श्री अमुकपं० दे० नमः
 पंचामृतस्नानं स० ॥

(शुद्धोदकस्नानं)

ॐ तस्माद्यज्ञात्सर्वहुतःसंभृतंपृषदाज्यम् ॥

पशूंस्तौश्चक्रेवायव्यानारण्याग्राम्याश्चये ॥

ॐ भूर्भुवः स्वः श्री अमुकपंचदे०नमः शुद्धोदकस्नानंस० ॥ ६ ॥

ॐ आपोहिष्ठामयोभुव० ॥ १ ॥ ॐ योवः-

शिवतमो० ॥ २ ॥ ॐ तस्माअरंगमा० ॥३॥

इति त्रिभिर्मन्त्रैः अभिषेकः ॥

(यज्ञोपवीतं)

ॐ तस्मादश्वाअजायंतयेकेचोभयादतः ॥

गावोहजज्ञिरेतस्मात्तस्माज्जाताअजावयः ॥

ॐ भूर्भुवः स्वः श्री अमुकपंचदे०नमः यज्ञोपवीतं (अक्षतान्वा) समर्पयामि ॥

(गंधं)

ॐ तंयज्ञं बर्हिषिप्रौक्षन्पुरुषंजातमग्रतः ॥

तेनदेवाअयजंतसाध्याऋषयश्चये ॥

ॐ भूर्भुवः स्वः श्री अमुकपंचायतनदेवता-

भ्योनमः गंधंसमर्पयामि ॥ पश्चात्गणपतये-

दूर्वाः । शंकरायबिल्वदलानि । विष्णवेतुलसी-

दलानिअर्पयेत् ॥

(पुष्पाणि)

ॐ षत्पुरुषं व्यदधुः कतिधा व्यकल्पयन् ॥
 मुखं किमस्यासीत् किं बाहू किमूरूपादा उच्येते ॥
 ॐ भूर्भुवः स्वः श्री अमुकपं० देवताभ्यो नमः
 पुष्पाणिस० ॥

(धूपं)

ॐ ब्राह्मणोऽस्य मुखमासीद्वाहू राजन्यः कृतः ॥
 ऊरू तदस्य यद्वैश्यः पद्भ्यां शूद्रोऽजायत ॥
 ॐ भूर्भुवः स्वः श्री अमुकपं० दे० नमः धूपं
 आग्रापयामि ॥

(दीपं)

ॐ चंद्रमामनसो जातश्चक्षुः सूर्योऽजायत ॥
 ओत्राद्वायुश्च प्राणश्च मुखादग्निरजायत ॥
 ॐ भूर्भुवः स्वः श्री अमुकपं० दे० नमः दीपं
 दर्शयामि ॥

(नैवेद्यं)

ॐ नाभ्या आसीदन्तरिक्षं शीर्ष्णोद्यौः समवर्तत
 ॥ पद्भ्यां भूमिर्दिशः ओत्रात्तथा लोकाँ अकल्पयन्
 ॥ ॐ भूर्भुवः स्वः श्री अमुकपं० दे० नमः
 नैवेद्यं स० ॥

ॐ प्राणायस्वाहा । ॐ अपानायस्वाहा ।
 ॐ व्यानायस्वाहा । ॐ समानायस्वाहा ।
 ॐ उदानायस्वाहा । नैवेद्यांतेहस्तप्रक्षालना-
 र्थे मुखप्रक्षालनार्थे पानीयंस० ॥ करोद्धर्त-
 नार्थे चंदनं समर्पयामि ॥

(तांबूलम्)

ॐ यत्पुरुषेणहविषादेवायज्ञमतन्वत ॥
 वसंतोस्यासीदाज्यंग्रीष्मइध्मःशरद्धविः ॥
 ॐ भूर्भुवः स्वः श्री अमुकपं०दे०नमः पूगी-
 फलतांबूलदक्षिणांस० (तदभावेगंधपुष्पं)

(आरातिकं)

ॐ सप्तास्यासन्परिधयस्त्रिःसप्तसमिधःकृताः
 देवायद्यज्ञंतन्वानाअबध्नन्पुरुषंपशुम् ॥
 ॐ भूर्भुवः स्वः श्री अमुकपं०दे०नमः प्रद-
 क्षिणापूर्वकं आरातिकंस० ॥

(पुष्पांजलिः)

ॐ यज्ञेनयज्ञमयजंतदेवा-
 स्तानिधर्माणिप्रथमान्यासन् ॥
 तेहनाकंमहिमानःसचंत
 यत्रपूर्वेसाध्याःसंतिदेवाः ॥

ૐ ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ શ્રી અમુકપંચદેવનમઃ મંત્રપુ-
ષ્પાંજલિં સમર્પયામિ ॥

(પ્રાર્થના)

ૐ અદ્યઃ સંભૂતઃ સ્વાચ્છાત્યારભ્ય શ્રીશ્ચ તે કલ્યાણેન
ષણ્મંત્રેણ સ્તુતિઃ ॥

આવાહનં ન જાનામિ ન જાનામિ તવાર્ચનમ્ ॥

પૂજાં ચૈવ ન જાનામિ ક્ષમસ્વ પરમેશ્વર ॥

અન્યથા શરણં નાસ્તિ ત્વમેવ શરણં મમ ॥

તસ્માત્કારુણ્યભાવેન રક્ષસ્વ પરમેશ્વર ॥

(શક્તિશ્ચેત્ ગણેશસૂક્તં (શીર્ષ) શિવસ્ય-નમસ્તે ૬૬
મંત્રાત્મકો રૌદ્રાધ્યાયઃ ॥ વિષ્ણોઃ પુરુષસૂક્તં ૨૨ મંત્રાઃ ॥
દેવ્યાઃ દેવીસૂક્તં અહં વિશ્વે ૦ ॥ સૂર્યસ્ય વિશ્વાદ્ મંડલબ્રાહ્મ-
ણાદિ ૦ આ બધા વૈદિક પ્રમાણુ મંત્રો તે તે દેવતાપરત્વ
છે. માટે શક્તિ પ્રમાણુ પાઠ કરવો.)

(સંકલ્પઃ) અનેન ધ્યાનાવાહનાદિ ષોડ-
શોપચારૈઃ કૃતેન પૂજનેન શ્રી અમુકપંચાય-
તનદેવતાઃ પ્રીયંતાં નમમ્ ॥ इति देवतापूजनं

૩ (અથ તૃતીયઃ પિતૃયજ્ઞઃ)

(તર્પણમ્)

મનુઃ

અધ્યાપનં બ્રહ્મયજ્ઞઃ પિતૃયજ્ઞસ્તુ તર્પણમ્ ॥

હોમો દૈવો બલિભૌતો નૃયજ્ઞોઽતિથિપૂજનમ્

મનુસ્મૃતિના ત્રીજા અધ્યાયમાં કહ્યું છે કે—જપ, તથા ભણાવવું તેને બ્રહ્મયજ્ઞ કહે છે. મરણ પામેલા પિતરોને ઉદ્દેશિને અન્નાદિ તથા તર્પણ શ્રાદ્ધ આદિ ક્રિયા કરવામાં આવે છે. તેને પિતૃયજ્ઞ કહે છે. અગ્નિમાં હોમ તથા દેવ-તાનું પૂજન કરવું તેને દૈવયજ્ઞ કહે છે. બલિદાન કરવું તેને ભૂતયજ્ઞ કહે છે. અતિથી અભ્યાગતનું તથા વિદ્વાનોનું પૂજન સત્કાર કરવામાં આવે છે. તેને નૃયજ્ઞ કહે છે.

ઉપર દર્શાવેલા પંચમહાયજ્ઞનું સેવન કરનાર મનુષ્ય પોતાના સમગ્ર દોષોને દૂર કરે છે તેમાં પિતૃયજ્ઞના બે પ્રકારના ભેદ છે. “एकः तर्पणाख्यः द्वितीयः श्राद्धाख्यश्च ” ૧ મરણ પામેલા પિતરો (પૂર્વજો) ને નિત્ય તર્પણવિધિથી તિલાંજલિ દાન કરવું. ૨ સાંવત્સરિક તેમજ તીર્થાદિકોમાં જઈ નૈમિત્તિક શ્રાદ્ધાદિવડે તૃપ્ત કરવા કારણ કે “ પિતૃતઃ કુલસંતતિઃ ” પિતરોના આશીર્વાદથી જ વંશની વૃદ્ધિ થાય છે. અને એમ ન કરવાથી કાલ્યાયનસૂત્રમાં સ્પષ્ટ લખ્યું છે કે “ અતર્પિતાઃ દેહાદુધિરં પિ-
 બંતિ ” પિતરોને તૃપ્ત ન કરવાથી દેહમાંથી રૂધિર પીયે છે. આ ઉપરથી એમ સમજવું નહીં કે પિતરો શું કૃતક્રિ-
 હતા ? આવું સમજવું અજ્ઞાનનું કારણ છે. પરંતુ વંશવૃ-
 દ્ધિ થતી નથી એ પ્રત્યક્ષ દેખાય છે.

વળી (શ્રાદ્ધ) તર્પણ સંબંધી વિશેષ પ્રમાણ જોઈએ તો ઋગ્વેદ, તથા યજુર્વેદના ૧૯ માં અધ્યાયમાં તથા અર્થર્વ-
 ણના ૪ ભાગમાં સ્પષ્ટ દર્શાવેલું છે. તો આ જગ્યાએ વિ-
 શેષ લખવાની જરૂર નથી. તેમજ કાલ્યાયનમાંથી થોડા
 જ ભાગ માત્ર કેમ સમજવા માટે પ્રદર્શિત કરીએ
 છીએ.

(૧) તતસ્તર્પયેત્ બ્રહ્માણં પૂર્વં વિષ્ણું રુદ્રં પ્ર-
જાપતિં દેવાન્ છંદાંસિ વેદાન્ ઋષીન્ પુરા-
ણાચાર્યાન્ ગંધર્વાન્ ઇતરાચાર્યાન્ સંવત્સરમ્
સાવયવં દેવીઃ અપ્સરસઃ દેવાનુગાન્ નાગાન્
સાગરાન્ પર્વતાન્ સરિતઃ મનુષ્યાન્ યક્ષાન્
રક્ષાંસિ પિશાચાન્ સુપર્ણાન્ ભૂતાનિ પશૂન્
વનસ્પતીન્ ઓષધીઃ ભૂતગ્રામચતુર્વિધસ્તૃપ્ય-
તામિતિ ઐકારપૂર્વે ॥

આચમ્ય પ્રાણાનાયમ્ય ઐ પવિત્રેસ્થોઽ ઇતિ
કુશપવિત્રંધૃત્વા

(સંકલ્પઃ) અદ્યપૂર્વોચ્ચારિતેવંગુણવિશેષણ
વિશિષ્ટાયાં શુભપુણ્યતિથૌ મમ આત્મનઃ શ્રુ-
તિસ્મૃતિપુરાણોક્તફલપ્રાપ્ત્યર્થં ઐ તત્ સત્
પરમેશ્વરપ્રીત્યર્થં દેવઋષિમનુષ્યપિતૃતર્પણમહં
કરિષ્યે ॥

(આ પ્રમાણે સંકલ્પ કર્યાબાદ ઉપર દર્શાવ્યા પ્રમાણે
ઐકારપૂર્વક બ્રહ્મા આદી ભૂતગ્રામચતુર્વિધ પર્યંત નામ ઉચ્ચાર-
ણ કરી એક એક જલની અંજલી આપવી. જેવી રીતે
ઐ બ્રહ્માતૃપ્યતામ્ । ઐ વિષ્ણુઃ તૃપ્યતામ્ ઇત્યાદિ.

(૨) તતોનિવીતી મનુષ્યાન્ સનકં સનંદનં સનાતનં
કપિલં આસુરિં વોદું પંચશિખં ॥ ૫૯ી જનોધને કંઠમાં

રાખી ઐકાર પૂર્વક સનકાદિથી પંચશિખ પર્યંત દરેકને
 ઐ ઐ અંજલી આપવી જેમકે ઐ સનકઃ તૃપ્યતુ ૨ ।
 ઐ સનંદનઃ તૃપ્યતુ । ૨ । ઐ સનાતનઃ તૃપ્યતુ ॥ ૨ ॥

(૩) તતઃ અપસવ્યમ્ તિલમિશ્રમ્ કવ્ય-
 વાડનલમ્ સોમં યમં અર્યમણમ્ અગ્નિષ્વા-
 ત્તાન્ સોમપઃ બર્હિષદઃ યમાશ્રૈકે ॥ યમાય-
 ધર્મરાજાય મૃત્યવે અંતકાય વૈવસ્વતાય કા-
 લાય સર્વભૂતક્ષયાય ઔદુંબરાય દધ્માય નીલાય
 પરમેષ્ઠિને વૃકોદરાય ચિત્રાય ચિત્રગુપ્તાય
 (ઇત્યેકૈકસ્ય તિલમિશ્રાસ્રીસ્રીન્દદ્યાજ્જલાંજ-
 લીન્ । યાવજ્જીવકૃતંપાપં તત્ક્ષણાદેવ નશ્યતિ

અપસવ્ય કરી તિલમિશ્ર જલ લઈ કવ્યવાડનલથી
 આરંભીને ચિત્રગુપ્તાય પર્યંત ઐકારપૂર્વક પ્રત્યેકને ત્રણ
 ત્રણ અંજલી આપવી જેમકે ઐકવ્યવાડનલઃ તૃપ્યતામ્
 કવ્ય૦ કવ્ય૦ ૩ આ પ્રમાણે ત્રણ ત્રણ અંજલી
 આપવી.

જીવત્પિતૃકોપ્યેતાનન્યાંશ્ચરેત્ ઉદીરતાં૦ અં-
 ગિરસઃ આયંતુનઃ૦ ઝર્જવહંતી૦ પિતૃભ્યઃ૦
 યેચેહ૦મધુવાતાઇતિત્ર્યૃચંજપન્પ્રસિંચેત્તૃપ્ય-
 ધ્વં ઇતિ ત્રિઃ નમોવ૦ઇત્યુક્ત્વામાતામહાનાં
 ચૈવં ગુરુશિષ્યશ્રુતિગ્જ્ઞાતિબાંધવાનતર્પિતા
 દેહાત્રુધિરંપિબન્તિ વાસોનિષ્પીડ્યાચમ્ય ।

અદશ્રમસ્ય૦ હૃસઃ ઇત્યુપસ્યાય પ્રદક્ષિણીકૃ-
ત્ય દિશશ્ચદેવતાભ્યશ્ચનમસ્કૃત્યોપવિશ્ય બ્ર-
હ્માગ્નિપૃથિવ્યોષધીર્વાગ્વાચસ્પતિર્વિષ્ણુર્મહ-
ર્ઙ્યોઽપાંપતયેવરુણાયનમઃતિ સંવર્ચસેતિમુખં-
વિમૃષ્ટેદેવાગાતુવિદ ઇતિ વિસર્જયેત્ ॥

અગાઉ દર્શાવ્યાપ્રમાણે અંજલી આખ્યાણાદ (જીવિત પિતૃક) પિતા જીવતાં છતાં પણ અંજલી ઉપરની આપવી. અને પિતાના મરણ પામ્યા બાદ નીચે મુજબ વિશેષ તિલાંજલી (ત્રણવાર) નામ ગોત્ર ઉચ્ચારણુ-પૂર્વક આપવી.

જેમકે અમુકગોત્રઃ અસ્મત્ પિતા અમુકશર્મા વસુરૂપ-સ્તૃપ્યતામ્ ॥ इदं जलं तस्मै स्वधानमः॥ इदं० तस्मै स्वधान-मः ॥ इदं० तस्मै स्वधा नमः ॥ ૩ ॥

એવીજ રીતે નીચે લખેલા અનુક્રમથી પ્રત્યેકને (મરણ પામેલાં હોય તેને જ) નામ ગોત્રોચ્ચાર પૂર્વક ત્રણત્રણવાર તિલાંજલિ દાન કરવું.

પિતાપિતામહ । પ્રપિતામહામાતાપિતામહીપ્રપિતામહી ॥
પછી ઉદીરતા૦ મંત્રથી નમોવ૦ મંત્રપર્યંત સૂત્રમાં લ-
ખેલા ક્રમથી મંત્રો લાણુવા. બાદ (માતામહુગોત્ર)
માતામહ, પ્રમાતામહ, વૃદ્ધપ્રમાતામહ, ॥ માતામહી, પ્રમા-
તામહી, વૃદ્ધપ્રમાતામહી, ॥ પત્ની, સુત, પિતૃવ્ય, માતુલ,
ભ્રાતા, પિતૃભગિની, માતૃભગિની, આત્મભગિની, શ્વશુર,
ગુરુ, શિષ્ય, મિત્ર, આત્મ, ॥

ઉપર દર્શાવેલા દરેકને પોતપોતાના ગોત્ર તથા નામ ઉચ્ચારણુપૂર્વક ત્રણવાર અંજલી દરરોજ આપવી.

ઉપર દર્શાવેલો તર્પણવિધિ કેવલ વેદોક્ત છે. એમ સમજી આસ્તિક બુદ્ધિથી દરરોજ નિત્યકર્મ છે અને પોતાના ઉત્તમ વર્ણમાં ઉત્પન્ન થયેલા દેહનું જીવીત સા-
કલ્ય છે એમ માની તર્પણાદિ ક્રિયા કરવામાં નિયમિત રહેશો.

इति तर्पणव्याख्या.

૪ (ચતુર્થઃ દૈવયજ્ઞઃ) હોમઃ

पारस्करगृह्यसूत्र-वैश्वदेवादन्नात्पर्युक्ष्य स्वा-
हाकारैर्जुहुयात्

વૈશ્વદેવને માટે ક્ષારવિનાનું અન્ન (રાંધેલો ભાત) હોય તેનાથી હોમ કરવો. વૈશ્વદેવ હોમ કર્યા શિવાય જે પાકમાંથી જમ્યા હોય તો પ્રાયશ્ચિત્ત થાય છે. કારણ કે, પરાશરઃ—

यदन्नौ हूयते नैव यस्य ग्रासो न दीयते ॥ अ-
भोज्यं तद्विजानीयात् भुक्त्वा चांद्रायणं चरेत्॥

પાક (રસોઈ) થવા પછી જે અન્નનો હોમ તથા ખ-
લિદાન કરવામાં આવતું નથી તે અન્નનું ભોજન કરવામાં
નિષેધ છે. કારણ કે તે અન્ન ખાધું હોય તો ચાંદ્રાયણવ્રત
કરી શુદ્ધ થવું. માટે વૈશ્વદેવ કર્યાબાદ ભોજન કરવું
એમ વેદમાં પણ સ્પષ્ટ છે.

કદાચ રાંધેલો ભાત ન મળતો હોય તો કંદ મૂલ, વા
કેઈ પણ જાતનું ફલ અથવા ઔષધી (સુગંધી) પદાર્થો
ધીની સાથે મિશ્ર કરીને હોમ કરવો. મતલબ એવી છે

કે આ આપણે નિત્ય વિધિ છે. એનો કદાપિ ત્યાગ કરવો નહીં. વખતે અગ્નિ પાણુ ન મલે એવો સંભવ હોય તો જલવડે જલમાં (આવૃત્તિ) હોમ કરવો.

(પ્રયોગ:)

આચમ્ય-પ્રાણાનાયમ્ય-અદ્યપૂર્વોચ્ચારિત એવં-
ગુણવિશેષેણ વિશિષ્ટાયાં શુભપુણ્યતિથૌ મ-
મગૃહે પંચસૂનાજનિતસકલદોષપરિહારપૂર્વકં
નિત્યકર્માનુષ્ઠાનસિદ્ધિદ્વારા શ્રીપરમેશ્વરપ્રી-
ત્યર્થે પંચમહાયજ્ઞૈઃ અહં યક્ષ્યે ॥

(ઉપર પ્રમાણે સંકલ્પ કર્યા બાદ નીચેના મંત્ર લાણી
જમણા હાથની અનામિકા આંગલીમાં દર્ભની અથવા
સુવર્ણની વીંટી પેહેરવી.)

ૐ પવિત્રેસ્યોવૈષ્ણવ્યૌ સવિતુર્વઃ પ્રસવ ઉત્પુના-
મ્યચ્છિદ્રેણ પવિત્રેણ સૂર્યસ્યરશ્મિભિઃ ॥ તસ્ય-
તે પવિત્રપતે પવિત્રપૂતસ્ય યત્કામઃ પુનેતચ્છ-
કેયમ્ ॥

(પછી નાના કુંડમાં અગ્નિને પ્રદીપ્ત કરીને ધ્યાન
કરવું.)

ૐ ચત્વારિ શૃંગાત્રયો અસ્ય પાદાદ્વેશીર્ધેસપ્રહ-
સ્તાસોઽઅસ્ય ॥ ત્રિધાબદ્ધોવૃષભોરોરવીતિમ-
હોદેવોમર્ત્યાઆવિવેશ ॥ ૐ ઇષોહદેવઃ પ્ર-

દિશોનુસર્વાઃ પૂર્વોહજાતઃ સઙગર્ભેઅંતઃ ॥
 સઽવજાતઃ સજનિષ્ઠમાણઃ પ્રત્યઙ્જનાસ્તિ-
 ષ્ઠતિસર્વતોમુખઃ ॥

મુખંયઃ સર્વદેવાનાં હવ્યભુક્ કવ્યભુક્ તથા ॥
 પિતૃણાં ચ નમસ્તસ્મૈ વિષ્ણવે પાવકાત્મને ॥

(પછી અગ્નિનું પૂજન નીચે પ્રમાણે કરવું).

પાવકનામ્ને વૈશ્વાનરાયનમઃ । અગ્નયેઅત્રં
 (જલ) નમઃ । અગ્નયેગંધં૦ । અગ્નયેઅક્ષતાન્
 પુષ્પં૦ । અગ્નયેનમોનમઃ ॥ અગ્નેશાંડિત્યગો-
 ત્રમેષધ્વજ પ્રાઙ્મુખ મમ સંમુખોભવ ॥

પછી જલની ધારા વડે અગ્નિની પ્રદક્ષિણા કર્યાબાદ
 મૃગિમુદ્રા (મધ્યમા અનામિકા અને અંગુઠા) વડે રાં-
 ઘેલો ભાત તથા ધીને મિશ્ર કરી (બોરના ફલ પ્રમાણે)
 નીચેના મંત્રોવડે બાર આહુતિ આપવી.

ૐ ભૂઃસ્વાહા ઇદં અગ્નયે નમમ ॥ ૧ ॥

ૐ ભુવઃ સ્વાહા ઇદં વાયવે નમમ ॥ ૨ ॥

ૐ સ્વઃ સ્વાહા ઇદં સૂર્યાયનમમ ॥ ૩ ॥

ૐ ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ સ્વાહા ઇદં પ્રજાપતયેનમમ ૪

ૐ દેવકૃતસ્યૈનસોવયજનમસિસ્વાહા ઇદં અ-
 ગ્નયેનમમ ॥ ૫ ॥

ॐ મનુષ્યકૃતસ્યૈનસો વયજનમસિસ્વાહા इदं
अग्नये० ॥ ६ ॥

ॐ પિતૃકૃતસ્યૈનસોવયજનમસિસ્વાહા इदं
अग्नये० ॥ ७ ॥

ॐ આત્મકૃતસ્યૈનસોવયજનમસિસ્વાહા इदं
अग्नये० ॥ ८ ॥

ॐ એનસએનસોવયજનમસિસ્વાહાइदं अ० ९

ॐ યચ્છાહમેનો વિદ્વાંશ્ચકારયચ્છાવિદ્વાંસ્તસ્ય
सर्वस्यैनसोवयजनमसिस्वाहाइदं अग्नये० १०

ॐ પ્રજાપતયેસ્વાહા इदं प्रजापतयेनमम ११

ॐ અગ્નયેસ્વિષ્ટકૃતે સ્વાહા इदं अग्नये स्विष्ट-
कृते नमम ॥ १२ ॥

(પછી બાકીનું થોડું અન્ન લઈ બલીની પાંચ ઢગલી
કુંડની આગળ મૂકવી).

ॐ ધાત્રેનમઃ इदं धात्रे नमम । ॐ વિધાત્રે
नमः इदं विधात्रे० ।

ॐ વિશ્વેભ્યોદેવેભ્યોનમઃइदंविश्वेभ्योदेवेभ्यो०

ॐ સર્વેભ્યો ભૂતેભ્યોનમઃ इदंसर्वेभ्योभूतेभ्यो
नमम । अपसव्येन ॐ સમસ્તપિતૃભ્યઃસ્વ-

धानमः इदंसमस्तपितृभ्यो० ।

(ઉપર પ્રમાણે પાંચ બલી મૂક્યાબાદ ગોગ્રાસાદિ

ગાય વિગેરે પશુ તથા વાયસાદિ પક્ષી વિગેરેને (બલિ)
અન્ન આપવું.

સુરભિર્વૈષ્ણવીમાતા નિત્યં વિષ્ણુપદે સ્થિતા ॥
ગોગ્રાસંતુમયાદત્તં સુરભિઃ પ્રતિગૃહ્યતામ્ ॥

इदं गोभ्यो नमम ॥

દ્વૌશ્વાનો શ્યામશબલૌ વૈવસ્વતકુલોદ્ભવૌ ॥
તાભ્યામન્નં પ્રદાસ્યામિ રક્ષેતાં પથિમાં સદા ॥

इदं श्वभ्यां नमम ॥

યમોસિ યમદૂતોસિ વાયસોસિ મહામતે ॥
અહોરાત્રકૃતં પાપં બલિં ભક્ષતુવાયસઃ ॥

इदं वायसेभ्यो नमम ॥

દેવામનુષ્યાઃ પશવો વયાંસિ સિદ્ધાશ્ચ યક્ષોર-
ગદૈત્યસંઘાઃ ॥ પ્રેતાઃ પિશાચાસ્તરવઃ સમસ્તા
યે ચાન્નમિચ્છંતિ મયા પ્રદત્તમ્ ॥

इदं देवादिभ्यो नमम ॥

પિપીલિકાકીટપતંગકાદ્યા બુભુક્ષિતાઃ કર્મ-
નિયોગબદ્ધાઃ ॥ પ્રયાંતુ તેતૃપ્તિમિદં મયાન્નં તે-
ભ્યો વસૃષ્ટં સુખિનો ભવંતુ ॥

इदं पिपीलिकाकीटपतंगेभ्यो ० ॥

પછી હાથ ધોઈ ચક્કુંડમાંથી ભસ્મ લઈ નીચેના મં-
ત્રથી ધારણ કરવી).

ૐ ત્ર્યાયુષં જમદગ્નેઃ કશ્યપસ્ય ત્ર્યાયુષં ॥ ય-
દેવેષુ ત્ર્યાયુષં તન્નો અસ્તુ ત્ર્યાયુષં ॥ શતાયુષં
વલાયુષં ॥

(અગ્નિવિસર્જન)

ગચ્છ ગચ્છ સુરશ્રેષ્ઠસ્વસ્થાને પરમેશ્વર ॥ યત્ર બ્ર-
હ્માદયો દેવાસ્તત્ર ગચ્છ હુતાશન ॥ ૐ યજ્ઞય-
જ્ઞંગચ્છયજ્ઞપતિંગચ્છસ્વાંયોનિંગચ્છસ્વાહા ॥
અષ્ટે યજ્ઞોયજ્ઞપતેસહક્રવાકઃ સર્વવીરસ્તં
જુષસ્વસ્વાહા ॥

(પછી દર્ભની વીંટી પેહેરી હોય તેનો ત્યાગ કરવો.
બાદ સંકલ્પ કરવો).

અનેન વૈશ્વદેવારુચેન કર્મણા શ્રીયજ્ઞનારાય-
ણસ્વરૂપી પરમેશ્વરઃ પ્રીયતાં ॥ ૐ તત્સત
બ્રહ્માર્પણમસ્તુ ॥

(ભોજન કરવા અગાઉ ઉપર લખેલા બલિઓને પશુ-
ઓને આપ્યા બાદ ભોજન કરવું).

પંચસૂના ગૃહસ્થસ્ય ચુલ્લીપેષણ્યુપસ્કરઃ ॥
કંડની ચોદકુંભી ચ તાસાં પાપસ્ય શાંતયે ॥
પંચક્લૃપ્તા મહાયજ્ઞાઃ પ્રત્યહં ગૃહમેધિનાં ॥

(પશુવધસ્થાનં સૂના સૂનાઇવ સૂના હિંસાસ્થાનગુણ-
યોગાત્ ચુલ્લયાદયઃ પંચ ગૃહસ્થસ્ય જીવાદિહિંસા-
સ્થાનાનિ)

ચૂલામાં લાકડાં બાળતી વખતે અંબાણપણે અનેક
જીવજંતુ બળી જાય છે. અનાજને દળતી વખતે ઘંટી
(યંત્ર)માં પણ જીવહિંસા થાય છે. ઝાડું કાઢતી વખતે
પણ જીવહિંસા થાય છે. અન્નને ખાંડતી વખતે પથરામાં
જીવ કચરાઈ જાય છે તેમજ (ઉદકુંભ) પણીયારાંમાં
જીવ અંબાણપણે મરી જાય છે. આ પ્રમાણે પાંચ પ્રકારના
દોષની નિવૃત્તિ માટે વેદો તથા “ મનુસ્મૃતિ ” ધર્મ-
શાસ્ત્રના ગ્રંથોમાં પંચમહાયજ્ઞ કરવાનું લખ્યું છે માટે
સંધ્યા, દેવપૂજા, તર્પણ, વૈશ્વદેવ, તથા અતિથિ સત્કાર અ-
વશ્ય કરવા.

૫ (અથ પંચમો મનુષ્યયજ્ઞઃ)

(નૃયજ્ઞોઽતિથિપૂજનમ્)

આ પાંચમો મનુષ્યયજ્ઞ કહેવાય છે એટલે મનુષ્યે
ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહી પોતાના સમયાનુસાર અતિથિ અ-
ભ્યાગતની સેવા કરવી. કોઈપણ જાતિનો બ્રાહ્મણ હોય
છતાં તેનાપર ક્રોધાતુર ન થતાં તેનું યથાશક્તિ સન્માન
કરવું, અયોગ્ય શબ્દો બોલવા નહિં કારણ કે મનુષ્યદે-
હમાં ઉત્પન્ન થઈ પોતાની ઉત્તમ જાતિનો ઓદ્ધો પોતાને
હાથે છોડી દેવા માંગશે તો આગળ પુનઃ એજ જાતિમાં
તમારો જન્મ થવો દુર્લભ છે જેમ આપણે ધર્મ તરિકે
સમજી મિથ્યાવાદમાં પડવું તેના કરતાં ધર્મ શું વસ્તુ

છે તેનું યથાર્થ મનન કરતા રહેવું. જીવો મનુભગવાન ધર્મની કેવી વ્યવસ્થા બતાવે છે.

**વેદઃ સ્મૃતિઃ સદાચારઃ સ્વસ્ય ચ પ્રિયમાત્મ-
નઃ ॥ એતચ્ચતુર્વિધં પ્રાહુઃ સાક્ષાદ્ધર્મસ્ય લક્ષ-
ણમ્ ॥ ૧ ॥**

ચારે વેદમાં કહેલી વાર્તા, (બાબતો) મન્યાદિ સ્મૃ-
તિ, શિષ્ટ લોકો (મહર્ષિ)એ પાળેલા સદાચાર, તથા પો-
તાના મોક્ષ પ્રાપ્ત કરવાના પ્રિય લાગે તેવા ધર્મો, આ
ચાર પ્રકારથી ધર્મનું લક્ષણ બતાવ્યું છે.

ઉપર દર્શાવેલા ધર્મના લક્ષણસંબંધી વિચાર કરશો તો
માલમ પડશે કે ધર્મ કેવી રીતે પાળવો જોઈએ કારણ કે
એ પ્રભુએ ચાર વર્ણ બનાવી છે તેમાં બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય
અને વૈશ્ય એ ત્રણ જાતિને (દ્વિજ) કહેવાય છે તેણે (શ્રુતિ)
એટલે વેદ અને (સ્મૃતિ) ધર્મશાસ્ત્રોમાં કહેલાં કાર્યો તથા
શિષ્ટ પુરૂષોનો સદાચાર પાળવાને પ્રયત્ન કરવા. વળી
મનુભગવાને કહ્યું છે કે,

**યોવમન્યેત તે મૂલે હેતુઃ શાસ્ત્રાશ્રયાદ્વિજઃ ॥
સ સાધુભિર્વહિષ્કાર્યો નાસ્તિકો વેદનિંદકઃ ૨**

ઉપર દર્શાવેલા વેદ તથા સ્મૃતિઓના વાક્યોને માત્ર
પોતાના દુરાગ્રહથી માનતો નથી તેને સન્નિવૃત્તિએ પોતાની
પંક્તિમાં દાખલ કરવો નહિ કારણ કે વેદ તથા સ્મૃ-
તિની નિન્દા કરનારને શાસ્ત્રકારોએ નાસ્તિક ગણેલો છે.

વળી પોતાના સહાય માટે પિતા વા માતા તેમજ

છોકરો તથા સ્ત્રી કાંઈ સાથે આવવાના નથી પરંતુ અંત સમયે એકજ ધર્મ સહાયતા કરશે. માટે સામાન્ય રીતે કોઈને હિંસા (કઠોર) વાક્ય કહેવાં નહિ હુમેશાં સાચું બોલવું કોઈની વસ્તુ વગરકહે ઉપાડી લેવી નહિં. હુમેશાં પવિત્રપણે રહેવું ઈંદ્રિયોને દુર વિષયોમાં ન જવા દેતાં પોતાના નિયમમાં રાખવી. અતિથિ તથા અનાથ પ્રાણિઓને અન્નવસ્ત્રાદિ દાન કરવું સર્વ ભૂત પ્રાણિપર સમદષ્ટિથી દયા રાખવી પડેલાં દુઃખસુખનું સહન કરવું આ પ્રમાણે સામાન્ય ધર્મ કહ્યો છે.

જેમ સમુદ્ર તથા નદી તરી જવા માટે વહાણ અથવા હોડીઓ સાધનરૂપ થાય છે તેજ પ્રમાણે સંસારરૂપી સમુદ્ર તરવા માટે પ્રાણીમાત્રને માટે તેમાં ઉત્તમ દેહ ધારણ કરનારી સંસ્કારી દ્વિજ એઓને માટે તો પંચમહાવિધિ ઉત્તમ ગણાય છે માટે શ્રદ્ધાપૂર્વક એનું સેવન તથા આચરણ કરશે તો મનુષ્યદેહની સફળતા છે એમ માનવાને યોગ્ય છે.

(इति पंचमहायज्ञाः)

લી.

સનાતનધર્માવલંબી,

શાસ્ત્રી અંબાશંકર શર્મા.

(વલસાડ)

સૂચના.

સર્વે સદ્ગૃહસ્થોને વિદિત કરવામાં આવે છે :
પંચમહાયજ્ઞનું પુસ્તક કેવલ શ્રુતિ તથા સ્મૃતિના
ધારે રચવામાં આવ્યું છે. તો એનો ઉપયોગ કર
દ્વિજમાત્રનો ધર્મ છે. વળી આ ગ્રન્થમાં કાંઈ ગમે તેની
ઋચા તથા શ્લોકો ઉમેરવામાં આવ્યા નથી. માત્ર મનુ-
સ્મૃતિ વિગેરે ધર્મશાસ્ત્રનાં પ્રમાણો અને લોકોને સમ-
જવા માટે સરલ ભાષામાં વિધિ મુકવામાં આવ્યો છે તો
સજ્જન ગૃહસ્થોએ હંસક્ષીરન્યાયપ્રમાણે એનો ઉપયોગ
કરવો એવી આશા છે.

લી. શુભેચ્છક,

શાસ્ત્રી અંબાશંકર કલ્યાણજી શુક્લ
વલસાડ.

